

ПОЧАТКИ ФОРМУВАННЯ ЗБІРОК ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТОК МУЗЕЯМИ ЛЬВОВА (друга половина XIX – початок XX ст.)

© Петрик Н. Р., 2014

Досліджено початковий період накопичення військово-історичних пам'яток у львівських музейних колекціях другої половини XIX – на початку XX ст. Розкрито внесок у музейне будівництво громадських та культурних інституцій та окремих діячів. Описано процес становлення головних музейних установ польської громади та формування їхніх військово-історичних колекцій, провідне значення серед яких відігравав Музей імені князів Любомирських, а з 1908 року – Національний Музей імені короля Яна III.

Ключові слова: музейні колекції, польська громада, Музей імені князів Любомирських.

The beginning of accumulation of military and historical attractions in a museum collections of Lviv from the second half of XIX until beginning of the XX century and a process of creating military and historical museums has been investigated in this article. A contribution of the public and cultural institutions and any public and scientific figures in the museum construction has been revealed.

The national factor was one of the most important in a public life of Lviv at that time. Polish and Ukrainian communities strived to create their own independent states. Their desires were represented in a museum construction.

From the second half of XIX century Polish community began the formation of museum collections. First military and historical attractions were concentrated in that collections. One of the first exhibition, where military and historical attractions were exhibited, was organized by National Institution named by Ossolinski in Lviv in 1861.

Later public museums began to appeared in Lviv National Museum of King Jan III was the top museum institution of Polish community in Lviv. This Museum had one of the largest collection of military historical attractions. Besides, there were large military and historical collections from a Museum of the Princes Lubomyrski and Boleslaw Ozhehovych collection. All these museum institutions and collections belongs to the Polish cultural society. The main figure in process of museum formation was Alexander Cholovscy.

During the World War II collections of Lviv museums had suffered losses. A large part of the military and historical collections were destroyed; another one was moved abroad. Lviv museums were reorganized. That's why, in 1940 all military and historical attractions, that were saved, have been focused in the new Lviv Historical Museum.

Nowadays collections of Lviv museums from the second half of the XIX century are the most important sources for learning the military history of Ukrainian and Polish nations.

Key words: museum collections, Polish and Ukrainian communities, Museum of the Princes Lubomyrski.

Львів знаходився на перехресті культур різних народів – українців, поляків, німців, вірмен, євреїв тощо. Міцні мури міста не раз ставали на заваді ворожим арміям. Звитягу у боях демонстрували представники багатьох народів, що мешкали в місті. Відтак військово-історична тематика займала помітне місце в історичних трактатах про Львів та й у свідомості самих львів'ян.

Початки формування збірок військово-історичних пам'яток можна зарахувати до середини XIX ст., коли зароджуються професійні музейні збірки. Окремі предмети, які належать до цієї категорії, експонувались на одній з перших виставок старожитностей, що була організована Національним закладом ім. Оссолінських у Львові у 1861 р. Згодом, наприкінці XIX ст. розпочинається період активного музейного будівництва у Львові. Саме у цей період було покладено початок багатьом музейним інституціям та сформовано найцінніші музейні колекції. Громадськість Львова почала переходити від накопичення старожитностей до створення спеціалізованих музеїв: історичного (1892 р.), Галереї мистецтв (1907), Церковного мистецтва (1905) тощо. Поступальний період розвитку львівського музейництва був перерваний Першою світовою війною, початок якої є верхньою межею цього дослідження.

Перші військово-історичні пам'ятки, як зазначалося вище, були представлені на виставці старожитностей, організованій Національним закладом ім. Оссолінських у Львові у 1861 р. Це були збірки з археологічних розкопок (5-й зал) та випадкові знахідки предметів від неоліту до княжої доби. Це, зокрема, крем'яні знаряддя праці з території сучасної Тернопільщини, бронзові мечі та ножі з Баличів Стрийських та Заложців, з території Львова походило гранітне ядро від гармати, знайдене під Високим Замком, "шведські" остроги, викопані на Знесінню [18, s. 9, 24, 28–30].

Важливу роль у громадському житті Львова в той час відігравав національний фактор. Відсутність як в поляків, так і в українців власної державності викликала спроби обидвох національних громад відобразити свої прагнення до утворення незалежних держав в музейному будівництві. За таких умов виникла ідея створити музеї, метою яких було б патріотичне виховання громадян. Крім того, важливе завдання полягало у музеєфікації пам'яток національно-визвольного руху.

Своєрідний план розвитку музейництва у Львові спершу сформувався в польському культурному середовищі. Він передбачав три майбутні музейні інституції: Музей історії м. Львова, Музей історії польської державності та Художній музей. Таку ідею послідовно відстоював відомий львівський історик, хранитель міського архіву та музейний діяч Олександр Чоловський. Відповідно до цього плану, Олександр Чоловський у 1892 році заснував міський Історичний музей. А в 1908 р. розпочалось створення Національного музею імені короля Яна III.

Наприкінці XIX ст. військово-історичні пам'ятки почали концентруватися у багатьох, вже існуючих музеях. Перелік музеїв, що містили пам'ятки військово-історичного характеру, можна розширити за рахунок музеїв, колекції яких включали предмети озброєння та військового спорядження. Найпомітнішими ці категорії речей були в колекціях Музею імені князів Любомирських, приватній колекції Болеслава Ожеховича, а згодом в Національному музеї імені короля Яна III.

Фундатором першої публічної музейної збірки у м. Львові став князь Генріх Любомирський. Це була найстаріша збірка Галичини, в основі якої лежала колекція князів Любомирських – Переворський арсенал (від м. Переворська, нині Республіка Польща), що використовувався виключно за призначенням. До неї входила як особиста зброя князів Любомирських, так і польських військових і громадських діячів. З кінця XVIII ст. збірка поповнилася рідкісними зразками холодної та вогнепальної зброї і стала музейною колекцією. Після поразки повстання 1863 р. до збірки почала надходити особиста зброя учасників повстання. У 1863 р. колекція була передана Оссолінеуму – науковому закладу у Львові – і увійшла до складу новоствореного Музею імені князів Любомирських [8]. Збірка частково експонувалась на виставці для публічного огляду, відкритій у 1870 р.. За путівником по музею від 1909 року основна колекція зброї знаходилася у залі "Zbrojownia" [14, s. 54].

Ще в середині XIX ст. до Музею Любомирських надійшла кольчуга (інв. № 458), виявлена в руслі р. Стир на Волині [14, s. 71], що сьогодні перебуває на обліку у фондах зброї Львівського історичного музею (інв. № 3-3754), подарована Едмундом Лівським.

Можна припустити, що значна частина сучасної колекції мечів X–XV ст. (23 екз.), які сьогодні зберігаються у фондовій групі "Зброя" ЛІМ, переважно походять з цього музею. З них два належать до X–XII ст., шість – XIII–XIV ст., а решта – до XIV–XV ст. Цінними експонатами "Zbrojowni" були предмети озброєння з розкопок краєзнавця Б. Шанявського у Пліснеську. Також в курганах на полі Василя Толочка у 1874 р. було знайдено найдавнішу з відомих на галицько-волинських землях шабель [11].

У колекції музею імені князів Любомирських була також лита бронзова булава у формі сплющеної кулі зі слідами куття, що датується XI–XII ст. (тепер – у фондовій групі “Зброя” ЛІМ (№ інв. 3-1033)). Подібну бронзову булаву придбав у 1909 р. у львівського антиквара Хамайдеса також Музей ім. Яна III [9].

Значні колекції зброї містили приватні збірки: Владислава Лозинського (окрім зброї, тут можна було побачити спорядження вершника і коня XVI–XVIII ст.), а також професора В. Лукашевича (проживав по вул. Крашевського, 1/5) [15, s. 530].

Велике значення для розвитку львівського міського музейництва мала відкрита в 1894 році Крайова Виставка, яка представила велику кількість броні, холодної та вогнепальної зброї. У каталозі до цієї виставки за 1894 рік в окремому розділі подано повний опис цих предметів. Серед пам’яток представлені різні види залізної чи сталеві броні переважно XVII ст., кольчуга XVII ст., 12 мечів XVI–XVII ст., 35 зразків шабель XVI–XVIII ст., кілька мушкетів XVII ст., значна кількість револьверів XVI–XVIII ст. [12, s. 53–93].

Після закриття Крайової Виставки ще протягом 1894–1944 рр. діяв один з перших у світі музей однієї картини “Рацлавицька панорама”, авторства Войцеха Коссака, Зигмунда Розвадовського, Яна Стика і Людвіка Болера. Це гігантське батальне полотно було виставлене у спеціальному круглому павільйоні, збудованому за проектом Людвіка Рамулта на території Східного Ярмарку у Стрийському парку [1, с. 7]. “Рацлавицька панорама” була створена на замовлення ради міста Львова до століття Битви під Рацлавицями між польськими повстанцями та російськими військами у період національно-визвольного повстання польського народу під проводом Тадеуша Костюшка. Довжина картини становила 114 м, висота – 15 м, а діаметр кола, яке вона утворювала, – 38 м.

У період Другої світової війни під час звільнення Львова від німецьких військ в 1944 році картина зазнала uszkodжень внаслідок бомбардування. У повоєнний період в 1946 році вона була передана до Польщі у місто Вроцлав, де зберігалася у Національному музеї в ролоні. Нове життя “Рацлавицька панорама” отримала лише в 1985 році, коли була завершена реставрація картини, а також збудовано спеціальне приміщення для її експонування.

Ще однією музейною установою, що займалася зберіганням військово-історичних пам’яток, був Музей історії м. Львова. Так, серед перших поповнень збірки музею мешканцями Львова були міщанський львівський меч XVI ст., татарський палаш, ганджар (передав Ян Макан), уламок чавунної гармати, викопаної при будівництві каналу (Владислав Пшибиславський, Йозеф Грабінський, Олександр Семкович, Адольф Маньковський) [2, с. 5–6]. Колекції історичного музею невдовзі переїхали до просторого приміщення унікальної пам’ятки архітектури XVI ст. “Чорної кам’яниці” (пл. Ринок, 4), яку було придбано у 1926 році з ініціативи Олександра Чоловського [2, с. 13]. 1930-ті роки стали особливо плідними на нові надходження військово-історичних пам’яток в Історичний музей. Серед нових набутоків музею була колекція зброї часів Наполеона I та інші предмети [2, с. 15].

Важливою подією для музейного життя Львова стало заснування у 1908 році Національного музею імені короля Яна III. Музей знаходився у приміщенні кам’яниці (тепер пл. Ринок, 6), що в другій половині XVII ст. належала королю Яну III Собеському, а станом на початок XX ст. перебувала у власності князів Любомирських, які в 1908 році відступили її місту [2, с. 7–8]. Початок музейній збірці поклав Олександр Чоловський, який подарував музею 24 портрети і 150 зразків зброї та військового обладунку різних часів [2, с. 9].

В подальшому колекція музею швидко поповнювалася за рахунок закупівель у приватних осіб, а також пожертвувань і дарів меценатів, громадян та організацій Львова. Зокрема, в грудні 1911 року відбулася закупівля 15 зразків старої зброї XV–XIX ст. і 33 зразків зброї XVI–XIX ст. А в 1914 році Музей поповнився пам’ятками з колекції Владислава Лозинського, відомого історика Львова та мистецтвознавця, який заповідав свої збірки (зокрема й зброї) м. Львову [2, с. 10].

У 1915 році відомий колекціонер Болеслав Ожехович передав Музею свої збірки, серед яких була і колекція зброї [3, с. 8–9]. Колекція Б. Ожеховича до початку Першої світової війни

перебувала у маєтку Ожеховичів у с. Кальників Мостиського повіту. Під час наступу російських військ у 1915 році на Перемишль маєток Ожеховичів опинився у зоні бойових дій. Великих зусиль у порятунку колекції Ожеховичів було докладено директором Архіву і Національного музею імені короля Яна III Олександром Чоловським, який доставив збірку до Львова. На знак подяки Болеслав Ожехович у 1919 році уклав з міською владою угоду про передання своєї колекції гміні міста [6, с. 120]. За бажанням жертводавця, безпосередній нагляд і керівництво над колекцією мав взяти на себе Олександр Чоловський [10].

Збірка була настільки великою за кількістю та важливою за цінністю, що експонувалася окремо, маючи особливий статус [9, с. 14]. За однією з умов договору між Болеславом Ожеховичем та гміною міста Львова вся збірка назавжди мала зберігатися та експонуватися як єдина та нероздільна, і носити назву “Колекція Болеслава Ожеховича” [10]. Крім того, стежити за належним виконанням умов договору між п. Болеславом Ожеховичем і гміною міста Львова призначалася спеціальна кураторія, яка складалася з п’яти членів. А сам жертводавець залишав за собою право брати участь в обговореннях кураторії і право голосу щодо її рішень [10].

На момент передання збірка налічувала 998 предметів старовини, серед яких – 454 одиниці зброї. Проте Болеслав Ожехович продовжував поповнювати колекцію до кінця життя [6, с. 120].

За договором передбачалося, що “Колекція” мала розміщуватися в одній із міських будівель. Вважалося, що найвідповіднішим приміщенням була т. зв. Порохова Вежа. Але через її непристосованість до такої ролі збірка розташовувалася в окремому філіалі Національного музею ім. Яна III, що знаходився у колишньому палаці Владислава Лозинського по вул. Осолінських, 3 (нині вул. Стефаника) [10]. “Колекція” займала тридцять залів, де згодом було представлено вже 4965 предметів, серед яких 563 одиниці зброї та озброєння [2, с. 11–12]. До колекції Болеслава Ожеховича входили різноманітні зразки холодної та вогнепальної зброї різних періодів, місць виготовлення та побутування різного призначення. Отже, ця збірка зброї яскраво демонструє зразки майстерності зброярів багатьох епох та народів [6, с. 121–122].

Наступне важливе поповнення колекції Національного музею імені короля Яна III відбулося у повоєнні роки після відновлення його діяльності. У 1921 році командування округу IV корпусу Війська Польського передало до Національного музею імені короля Яна III на тимчасове зберігання колекцію зразків бойової зброї періоду Першої світової війни [4].

Загалом до другої третини XX ст. колекція зброї Національного музею імені Яна III значно збагатилася. Станом на 1930-ті роки предмети озброєння експонувалися у двох кімнатах. Перша з них (Zbrojownia I) містила озброєння і обладунки західноєвропейського та польського походження XVI–XVIII ст. [19, с. 43]. У другій кімнаті (Zbrojownia II) експонувалися зразки озброєння та обладунків зі Сходу переважно XVII – XVIII ст., західноєвропейського XIX ст., а також польська зброя наполеонівських часів, Герцогства Варшавського, повстань 1830–1831 і 1863–1864 рр. та зброя часів Першої світової війни [19, с. 58].

У 1940 році відбулося об’єднання Історичного музею м. Львова та Національного музею імені короля Яна III у єдину установу – Державний історичний музей у Львові. Науковим консультантом музею був призначений Олександр Чоловський [2, с. 17].

Опрацюванню та поповненню музейних колекцій зброї присвятили життя чимало львівських колекціонерів та музейників. Один з них Рудольф Менкицький, кустош національного музею ім. Короля Яна III створив єдиний у своєму роді картковий ілюстрований каталог зброї, що налічував на 1919 рік 800 малюнків, виконаних тушшю (із загальної на той час кількості 3000 предметів Відділу зброї). Частково цей каталог зберігся в архіві Львівського історичного музею [4, с. 81].

Отже, військово-історичні пам’ятки посідали помітне місце вже у перших музейних колекціях Львова. Музейні установи міста Львова протягом першої половини XX ст. нагромадили велику кількість пам’яток, більша частина яких на сьогоднішній день зберігається у Львівському історичному музеї. Період з другої половини XIX – до початку XX ст. відзначився активним музейним будівництвом, насамперед завдяки активній діяльності польської громади Львова. Її діяльність стала

поштовхом не лише до утворення нових музейних установ, але й сприяла накопиченню, збереженню та експонуванню широкому загалу великої кількості пам'яток періоду середньовіччя. Крім того, ці пам'ятки є важливим джерелом для вивчення військової історії галицько-волинських земель. Поглиблене вивчення обставин появи окремих експонатів і формування колекцій загалом дасть змогу активніше використовувати цей матеріал у майбутніх дослідженнях.

1. Крутоус А. До питання формування окремих музейних збірок України та Львова у XIX–першій половині XX ст. // *Наукові записки Львівського історичного музею (далі – НЗ ЛІМ)*. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С. 3–13. 2. Крутоус А. З минулого Львівського історичного музею // *НЗ ЛІМ*. – Л., 1996. – Вип. 5. – С. 3–19. 3. Крутоус А. Львівські музеї і Олександр Чоловський // *НЗ ЛІМ*. – Л., 1997. – Вип. 6. – С. 3–13. 4. Мельник Б. Колекція зброї Львівського історичного музею // *Ми з Львівського історичного... До 110-річчя створення ЛІМ*. – Спецвипуск. – Львів, 2004. – С. 50–52. 5. Пастернак Я. Нові археологічні набутки музею наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові за час від 1933–1936 рр. // *Записки НТШ*. – Львів, 1937. – Т. 154. – С. 241–268. 6. Прокіп А. Колекція зброї Болеслава Ожеховича (на матеріалах збірки Львівського історичного музею) // *НЗ ЛІМ*. – Львів: Новий час, 2006. – Вип. 11. – С. 119–126. 7. Ратич О. О. Древньоруські пам'ятки на території західних областей УРСР. – К., 1957. – 96 с. 12. 8. Терський С. В. З історії колекціонування археологічних пам'яток львівськими науковими та музейними осередками у XIX–I-ша пол. XX ст. (за архівними матеріалами та колекціями Львівського історичного музею) // *Історичні пам'ятки Галичини: матер. Третьої наук. краєзнавчої конф. (19 листопада 2004 р.)*. – Львів: Національний університет імені Івана Франка, 2005. – С. 43–54. 9. Терський С.В. Середньовічна зброя у львівській музейних колекціях довоєнного часу: походження і склад // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. – № 555: *Держава та армія*. – Л., 2006. – С. 13–19. 10. Центральний державний історичний архів у Львові. – Ф. 74. – Оп. 1. – Спр. 1. – Ар. 3. 11. *Katalog brońi w Muzeum imienia Lubomirskich*. – Lwów, 1878. – 78 s. 12. *Katalog wystawy zabytkow starozytnych we Lwowie*. – Lwow: Nakladem dyrekcji powszechnej wystawy krajowej, 1894. – 167 s. 13. Liwoch R. *Militaria z dziewiętnastowiecznych badań w Podhorcach* // *Acta Militaria Mediaevalia*. – 1.-Krakow; Sanok, 2005. – S. 37–59. 14. *Muzeum Narodowe imienia krola Jana III. Przewodnik tymczasowy*. – Lwow, 1908. – 31 s. 15. Orłowicz M. *Ilustrowany przewodnik po Lwowie*. – Lwów; Warszawa, 1925. – 275 s. 16. Petrus J.T. *Muzea Lwowskie (1823–1939)* // *Sztuka kresów wschodnich*. – T. II: *Materiały sesji naukowej*. Kraków, maj 1995.– Kraków, 1996. – S. 425–442. 17. *Przewodnik po Museum imienia ksiazat Lubomirskich we Lwowie*. – Lwow: Nakladem Z. N. I. Ossolinskich, 1909. – 125 s. 18. *Przewodnik wystawy starozytniczej Lwówskiej urządzonej przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich w r. 1861*. – Lwów: w drukarni zakladu narod. im. Ossolinskich, 1861. – 32 s. 19. Rudolf Mekicki. *Muzeum Narodowe im. Krola Jana III we Lwowie. Przewodnik po zbiorach*. – Lwow, 1936. – 130 s. 20. Wiczkowski J. *Lwów, jego rozwój stan kulturalny oraz przewodnik po miescie*. – Lwów, 1907. – s. 522.